

تطبیق مضامین اخلاقی و تربیتی در قرآن و شعر در دوران حاکمیت آل بویه و مغولان (اشعار شریف المرتضی و اوحدی مراغه‌ای)

چکیده

در فرهنگ اسلامی، قرآن به عنوان کتاب آسمانی یکی از مهمترین منابع اخلاقی و تربیتی است. به همین دلیل از سوی بسیاری از هنرمندان و شعرا در دوره‌های تاریخی به عنوان یک منبع غنی مورد استفاده قرار گرفته است. از سوی دیگر هنر شعرسرایی نیز در ادوار گذشته و حال به مثابه ابزاری کارآمد، در اختیار شاعران بوده است. همواره آن را وسیله انتقال افکار و عقاید و اندیشه خلاق و هوشمندانه خود در رفع مشکلات و موانع و چالش‌های گوناگون می دانستند و با توجه به شرایط جامعه و مخاطبین آن، نقاب از رخ اندیشه بر می داشتند و راهکار مناسب را به جامعه هدیه می کردند. بر همین اساس پژوهش حاضر به بررسی اشعار تعلیمی و تربیتی دو شاعر بزرگ شریف المرتضی و اوحدی مراغه‌ای پرداخته است. شعر این شاعران نیز متأثر از دو دوران حاکمیت مغولان و آل بویه می باشد. در دوران آل بویه و مغولان برای شاعران و اهل علم ارزش خاصی قائل بودند. در دوران اوحدی مراغه‌ای ارزش عرفان و تصوف در ایران به اوج خود رسیده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیل و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر در آمده است. از نتایج این پژوهش چنین بر می آید که اشعار این شاعران در بر دارنده معانی و مضامین والای اخلاقی و تربیتی و اجتماعی هستند که جوامع امروزی هم می توانند از آن‌ها الگو بگیرند.

اهداف پژوهش:

۱. بازشناسی مضامین اخلاقی و تربیتی در قرآن و شعر در دوران حاکمیت آل بویه و مغولان.

۲. مطالعه مضامین اخلاقی و تربیتی در آثار شریف مرتضی و اوحدی مراغه‌ای.

سؤالات پژوهش:

۱. مضامین اخلاقی و تربیتی چه جایگاهی در قرآن و شعر دوره آل بویه و مغولان دارند؟

۲. مضامین اخلاقی و تربیتی چه جایگاهی در آثار شریف مرتضی و اوحدی مراغه‌ای داشته است؟

کلیدواژه‌ها: شریف المرتضی، اوحدی مراغه‌ای، مضامین اخلاقی و تربیتی، آل بویه، مغولان.

مقدمه

اعتقاد بر این است که ادبیات هنر است و شاعران و ادیبان هنرمندان این عرصه زیبایی شناختی اندیشه هستند. زبان هر شاعری انعکاس عواطف و احساسات و اندیشه های ناب و راه گشایی است که شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... بر او تأثیر گذاشته است. این مسائل و شرایط باعث شده تا هنر ادبیات و شعر و شاعری در دوره های مختلف از لحاظ صورت ظاهر، عمق، زبان، فکر و تعبیر، نقاط قوت و ضعفی داشته باشد. دوران شریف المرتضی در سده چهارم هجرت بغداد گاهواره دانش، کانون دانشی مردان و انجمن نویسندگان، شاعران و ادیبان بود. آن جا دربارهای خلیفگان و شاهان و امیران آکنده از گونه های مناظره و جدل و گفتگو بود. کتابخانه ها آباد از هزاران کتاب تألیف و ترجمه و مفصل و مختصر و خانه های عالمان و حلقه های درس نیز مالالمال جویندگان ادب و پیشاهنگان دانش و شناخت از کران تا کران زمین در این دوران شاهان آل بویه از چنان حس ظریف، طبع سرشار، ذوق بیدار و خرد زنده ای بهره داشتند، شاعران را عطایایی سرشار می دادند و ادیبان را قدر می شناختند و در بسیاری از اوقات زمام وزارت و امارت و قضاوت را به آنها می سپردند. به شیعیان علاقه خاصی داشتند و به علویان ارادتی وصف ناشدنی داشتند و بالاترین سمت ها را به آنها می سپردند و شریف المرتضی و برادرش شریف الرضی در کنار آنها از جایگاهی ویژه و منزلتی متعالی نزد خلیفگان عباسی و امیران آل بویه برخوردار بود. داد و ستد فرهنگی از لوازم بدوی هر ملت فرهنگ آفرین و متمدن است که بر آن سر است تا ماندگار باشد و جاودان ماند. هر کشوری که بخواهد به حیات معنوی خویش در راستای حال و آینده ادامه دهد از اخذ و اقتباس داد و ستد فرهنگی ناگزیر است. از آن جا که ماهیت بشر، در همه جای جهان و در تمام ادوار و زمان ها ثابت بوده است. می توان مشابَهت افکار و اشتراک مضامین را در واقع مبین وحدت نیازهای بشر و همسانی معضلات و معماهای آدمی و تشابه مسایل و دشواری های دیروز و امروز او در این جا و آن جای گیتی دانست. هدف این است که معاصران در آیین افکار گذشتگان، گوشه هایی از حال و آینده را بتوانند ملاحظه کرده و به ارزش راستین تاریخ و فرهنگ آداب و رسوم و باور داشت های کهن که تأملات مفایر فکری بزرگان اندیشه و خردمندان و فرزندگان عالم انسانی است پی ببرند.

درخصوص پیشینه پژوهش حاضر باید گفت تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر در نیامده است. بررسی مضامین تربیتی و اخلاقی در آثار متعددی مورد توجه قرار گرفته است. ایران منش و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله ای با عنوان «بررسی تطبیقی تربیت اخلاقی در شاهنامه فردوسی با نگاه به آموزه های تربیتی قرآن کریم» به بررسی مضامین اخلاقی و تربیتی در شاهنامه به عنوان یک اثر ادبی با محوریت آموزه های قرآنی پرداخته است.

با این تفاسیر در پژوهش حاضر که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده های منابع کتابخانه ای انجام شده است به بررسی مضامین اخلاقی و تربیتی در شعر دوره آل بویه و مغولان پرداخته شده است.

نتیجه‌گیری

در بررسی و مقایسه پیام‌های تعلیمی و تربیتی در شعر این دو شاعر در ابیات عربی و ادبیات فارسی از اندیشه آن‌ها چنین استنباط می‌شود که: شریف مرتضی و اوحدی مراغه‌ای اگرچه در دوران‌های تاریخی کاملاً متمایز، هم از نظر تقویم و هم از نظر فرمانروایی حکام کاملاً فرق دارند؛ اما به نظر می‌رسد تعلیم و تربیت اسلامی که همان رسیدن به خالق و پیمودن راه کمال است، در اندیشه دو شاعر کاملاً آشکار است و مشترکات فکری و فرهنگی و تربیتی فراوانی به چشم می‌خورد. در شعر هر دو شاعر مفاهیم تعلیمی و تربیتی، اجتماعی و عرفانی را می‌توان با اصلوب زیبایی شناختی ادبی که سخن به مقتضای حال و مقام هست بر مبنای رشد فکری و فرهنگی عصر خود و آیندگان می‌توان دید، در این اشعار نوعی تبادل فرهنگی به چشم می‌خورد که هرگز فاصله زمانی زندگی این دو شاعر دیده نمی‌شود؛ این نکته مهم بیانگر یک پیوند بزرگ در اندیشه‌های تعلیمی و تربیتی بر مبنای آموزه‌های اسلامی و دینی می‌باشد. شریف مرتضی و اوحدی مراغه‌ای شعر خود را در قالب مواعظ و اندرزهای تعلیمی و تربیتی ساخته‌اند و از آن برای هدایت بشر از ظلمات و پلیدی‌ها به سوی خیر و نیکی و سعادت بهره‌جسته‌اند. استفاده این دو شاعر از مفاهیم و مبانی اخلاقی و تربیتی به شعرشان بهایی ویژه داده است. با توجه به مضامین اشعار این دو چنین به نظر می‌رسد که از آیات قرآن و احادیث و سیره انبیاء و اولیاء خدا به صورت مداوم بهره‌می‌برده‌اند و همواره الگوی کار آن‌ها بوده است. از جمله تعالیم مشترک اخلاقی و تربیتی موجود در شعر این دو شاعر در این مقاله تنها به موضوعات زیر پرداخته شده است:

- ۱- پند و اندرز ۲- تذهیب نفس ۳- صبر و بردباری ۴- ظلم ستیزی و شکایت از روزگار ۵- توجه خاص به اهل بیت می‌باشد.

منابع:

- اشرفی، امیراحمد. (۱۳۹۹). دیوان کامل اوحدی مراغه‌ای، تهران: انتشارات پیشرو.
- افخمی عقدا، رضا؛ میمندی، وصال و زمانی، محسن. (۱۳۹۳). «بررسی مضامین عاشورایی شعر شریف المرتضی»، فصلنا لسان مبین، (پژوهش ادب عربی)، شماره هفدهم، صص ۳۱-۱.
- حسنعلیان، سمیه؛ خوبیان بادی، لیلا. (۱۳۹۲). «بازتاب پیام‌های اخلاقی و تربیتی در آینه اشعار عربی و فارسی شعر شریف المرتضی و حکیم سنایی»، کنفرانس بین‌المللی ادبیات و پژوهش‌های تطبیقی در آن، استان گلستان-گرگان.
- حقیقت، عبدالرفیع. (۱۳۸۸). تاریخ عرفان عارفان ایرانی، چاپ دوم، تهران: انتشارات کومش.
- دامادی، محمد. (۱۳۷۹). مضامین مشترک فارسی و عربی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- دشتی، محمد. (۱۳۸۷). ترجمه نهج‌البلاغه، قم: مؤسسه فرهنگی و تحقیقاتی امیرالمؤمنین.
- رزمجو، حسین. (۱۳۶۶). شعر کهن فارسی در ترازوی نقد اخلاق اسلامی، ج اول، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- رحیمی صادق، سعیده. (۱۳۷۹). بررسی و نقد آثار اوحدی مراغه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران.
- زهادت، عبدالمجید. (۱۳۷۸). تعلیم و تربیت در نهج‌البلاغه، چاپ چهارم. قم: مؤسسه بوستان کتاب، مرکز چاپ و نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- سیاوشی، صابره؛ شکاری میر، مولا. (۱۳۹۲). «شخصیت نمادین امام حسین(ع) در شعر شریف المرتضی، پژوهشگاه علوم انسانی»، ادب عربی، شماره ۱، صص ۲۲-۱.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۷۱). تاریخ ادبیات در ایران ج ۳، چاپ نهم، تهران: چاپ خانه رامین.
- علم‌الهدی، علی بن حسین موسی. (۱۳۹۶). امالی سید مرتضی، ترجمه و تحقیق حسین صابری، ج ۱، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.